

- A. Zaradija Kiš 1997 Antonija Zaradija Kiš, *Knjiga o Jobu u hrvatskoglagoljskoj književnosti*, Matica hrvatska, Zagreb, 1997.
- A. Zaradija Kiš 2007 Antonija Zaradija Kiš, Dvostruka predodžba životinja u Jobovu bestijariju: zooleksičke zanimljivosti hrvatskoglagoljske Knjige o Jobu, u S. Marjanić & A. Zaradija Kiš ur. *Kulturni bestijarij*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2007, 23-50.
- Z. D. Zuwiyya 2011 Z. David Zuwiyya, The Alexander Romance in the Arabic Tradition, u Z. David Zuwiyya ed. *A Companion to Alexander Literature in the Middle Ages*, Brill, Leiden-Boston, 2011, 73-112.

Internetske baze podataka:

- www.jstor.org
<http://muse.jhu.edu> Project Muse
 www.archive.org Internet Archive: Digital Library of Free Books, Movies, Music
 www.perseus.tufts.edu Perseus Digital Library, Tufts University, Gregory R. Crane ed.
 www.persee.fr Persée: Portail de revues en sciences humaines
<http://remacle.org/> L'Antiquité grecque et latine, du moyen âge
<http://gallica.bnf.fr> Bibliothèque nationale de France
<http://www.cairn.info/> CAIRN. Izdanja francuskih i belgijskih izdavača Belin, De Boeck, La Découverte, Erès i Bibliothèque nationale de France
 www.classicalitaliani.it/ Biblioteca dei Classici Italiani di Giuseppe Bonghi da Lucera
 www.documentacatholicaomnia.eu Documenta Catholica Omnia, Omnium Papatum, Conciliorum, Ss Patrum, Doctorum Scriptorumque Ecclesiae Qui Ab Aevo Apostolico Usque Benedicti XVI Tempora Floruerunt
[www.http://bibliotecadigital.jcyl.es](http://bibliotecadigital.jcyl.es) Biblioteca Digital de Castilla y León
www.cvc.cervantes.es Centro Virtual Cervantes, Instituto Cervantes de España

Koraljka Crnković

ALEKSANDRIJSKA BIBLIOTEKA – IZVOR ZNANJA O JADRANU¹

Aleksandrijska nam biblioteka omogućuje potpun uvid u poznavanje svijeta onako kako su ga Grci poznavali. Po prvi put u povijesti čovječanstva, znanost se širi bez granica, a financira je država. Sve se riznice podataka iz prošlosti, zapisane u himnama, pjesmama, povijesnim, znanstvenim i filozofskim djelima katalogiziraju, komentiraju i pohranjuju u jedinstvenoj riznici znanja dostupnoj svima. Stara ili nova znanja stižu neprestano, procjenjuju se i dodaju već postojećim djelima. U sklop tog dotoka i širokog spektra znanja ubrajaju se i podaci o grčkom poznavanju Jadrana, prostora koji u grčkoj slici svijeta postoji još iz mitskih vremena.

Grčka je kolonizacija na Jadranu, od najranijih vremena slabo poznata u svjetskoj literaturi, no nažalost i u samoj kolijevci kolonizacije – u Grčkoj.

U ovome ćemo se prilogu zadržati samo na najvažnijim antičkim književnim izvorima, podacima o Jadranu poznatim iz aleksandrijskog razdoblja.

Kao i za sve važne događanje antičkoga vremena, pa tako i za ove koji se tiču Jadranske obale, dokaze pronalazimo u vjerodostojnim izvorima antičkih pisaca. Dugogodišnju helensku prisutnost na Jadranu dokazuju nam podaci iz djela Aristotela, Kalimaha, Apolonija Rođanina, Stefana Bizantinca, Skilaksa, Strabona i drugih.

Čitav zaljev između obala današnje Italije i Hrvatske Grci su nazivali „Jonsko more“ Ἰόνιο πέλαγος. Mlađi naziv „Jadransko“ dolazi od naziva etrurske naseobine Adrije, Ἄδρια, sjeverno od utoka rijeke Eridan (Pad).

Najstariji podatak o Jadranu potječe od povratka Argonauta iz Kolhide u njihovu domovinu. Odatle vjerojatno započinje grčko upoznavanje Jadrana.

Najveće riznice ovoga znanja predstavljaju nam Aleksandrijska, ali i Pergamska biblioteka. Kao uzor za osnutak ovih biblioteka bila je Biblioteka Platonove škole. Aristotel je pak marljivo sakupljao karte i instrumente za proučavanje fizike. Tako je vrlo brzo njegova škola postala čuveni centar znanstvenih istraživanja. U samo trinaest godina koliko je Aristotel proveo u Ateni, stvorio je najveći dio svoga izuzetnog djela. Zadivljujuće je kako jedan čovjek u tako kratkom vremenskom

¹ Ovaj je tekst napisan na novogrčkom za kongres *Aleksandar – helenističko uređenje svijeta i moderno društvo*, Solun, lipanj, 2013. i prezentiran u Zborniku radova kongresa.

periodu može skupiti i zapisati toli mnogo podataka. Aristotel je važan za našu temu također i kao Aleksandrov učitelj, koji je svojim velikim utjecajem obilježio ne samo Aleksandrovo obrazovanje, već i cjelokupnu njegovu ličnost.

Premda djelo *O čudnovatim glasinama* vjerojatno nije Aristotelovo, već su ga sastavili njegovi učenici i sljedbenici (po svoj prilici Teofrast, koji je pak kao izvor koristio fragmente i Timejeva djela), ono nam je značajno jer se u njemu spominje jadransko ušće Istra (Dunava), kao i dolazak Argonauta rijekom Istar do samog Jadrana. Danas je poznato kako su Grci pogrešno tumačili neke geografske toponime opisujući put Argonauta, a na temelju tih tumačenja stvoren je mit povezan s Apsirtidama (Apsirtovom otočju)

Αριστοτέλης, Περί θαυμασίων ακουσμάτων

81. Ἐν ταῖς Ἡλεκτρῖσι νήσοις, αἱ κείνται ἐν τῷ μυχῷ τοῦ Ἀδρίου, φασὶν εἶναι δύο ἀνδριάντας ἀνακειμένους, τὸν μὲν κασιτέρῖνον τὸν δὲ χαλκοῦν, εἰργασμένους τὸν ἀρχαῖον τρόπον. λέγεται δὲ τούτους Δαιδάλου εἶναι ἔργα, ὑπόμνημα τῶν πάλαι, ὅτε Μίνω φεύγων ἐκ Σικελίας καὶ Κρήτης εἰς τούτους τοὺς τόπους παρέβαλε. ταύτας δὲ τὰς νήσους φασὶ προκεχωκέναι τὸν Ἡριδανὸν ποταμόν. ἔστι δὲ καὶ λίμνη, ὡς ἔοικε, πλησίον τοῦ ποταμοῦ, ὕδωρ ἔχουσα θερμόν....

Aristotel, O neobičnim vijestima.

81. *Kažu da su na Jantarskim otocima koji leže u najgornjem dijelu Jadrana, postavljena dva kipa na starinski način izrađena, jedan kositren, drugi mjeden. Prema priči, izradio ih je Dedal u spomen na davna vremena, kad je bježeći od Minosa s Krete i sa Sicilije dospio u te krajeve. Vele da je te otoke pred sobom napravila rijeka Eridan. A ima tu i jezero, kako se čini, blizu te rijeke; voda mu je vruća...*

Na drugom mjestu, nalazimo slične podatke o Istri.

105. Φασὶ δὲ καὶ τὸν Ἴστρον ῥέοντα ἐκ τῶν Ἐρκυνίων καλουμένων δρυμῶν σχίζεσθαι, καὶ τῇ μὲν εἰς τὸν Πόντον ῥεῖν, τῇ δὲ εἰς τὸν Ἀδριανὸν ἐκβάλλειν. σημεῖον δὲ οὐ μόνον ἐν τοῖς νῦν καιροῖς ἐωράκαμεν, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν ἀρχαίων μᾶλλον, οἷον τὰ ἐκεῖ ἄπλωτα εἶναι· καὶ γὰρ Ἰάσονα τὸν μὲν εἰσπλουν κατὰ Κυανέας, τὸν δὲ ἐκ τοῦ Πόντου ἔκπλουν κατὰ τὸν Ἴστρον ποιήσασθαι φασί· καὶ φέρουσιν ἄλλα τε τεκμήρια οὐκ ὀλίγα, καὶ κατὰ μὲν τὴν χώραν βωμοὺς ὑπὸ τοῦ Ἰάσονος ἀνακειμένους δεικνύουσιν, ἐν δὲ μιᾷ τῶν νήσων τῶν ἐν τῷ Ἀδρία ἱερὸν Ἀρτέμιδος ὑπὸ Μηδείας ἰδρυμένον.

105. *Vele da se i rijeka Istar, koja teče iz šume zvala Hercinijska, cijepa na dvoje te jednim dijelom otječe u Crno More, a drugim se ulijeva u Jadran. Dokaz smo pak vidjeli ne samo za ovih sadanjih vremena nego pače i za onih davnih – dokaz da se onuda ne da ploviti. Kažu da je Jazon uplovio u Crno more kroz Crne stijene, a isplovio iz njega Dunavom; pa iznose o tome ne samo mnoge druge potvrde, nego i pokazuju po onim stranama žrtvenike što ih je podizao Jazon, a na jednome od jadranskih otoka² Artemidino svetište što ga je utemeljila Medeja.*

² Na jednome od jadranskih otoka: kod Apolonija, Argonautika, 4.330, radi se o jednom od Brigijskih otoka, koji su kasnije prozvani Apsirtovim.

Druge podatke o Istri i Liburniji pronalazimo u različitim opisima, zajedničkoga naziva *Periplous* (Περιπλους) ili *Opis* (Περιήγησις), vrsti književnoga djela koji je postao poznat nakon Aleksandrovih osvajanja.

Ovdje ćemo se osvrnuti na jedno kasnije djelo Pseudo Skilaka, iz Bizantskog razdoblja u kojem se također navodi pogrešna teorija o lokaciji rijeke Istar – Dunav, kao i naroda Istri.

Σκύλαξ 20 «Ἴστροι – Μετὰ δὲ Ἐνετούς εἰσὶν Ἴστροι ἔθνος, καὶ ποταμὸς Ἴστρος. /Οὗτος ὁ ποταμὸς καὶ εἰς τὸν Πόντον ἐκβάλλει, ἐνδιασκευνῶς εἰς Αἴγυπτον. Παράπλους δὲ τῆς Ἰστροῦν χώρας ἡμέρας καὶ νυκτός»

Skilak, 20. *Istri – A iza Veneta dolazi narod Istra, kao i rijeka Istar. /Ta se rijeka i u Crno More izljujeva, naprama Egiptu. Plovidba pak uz obalu //istarske// zemlje traje dan i noć.*

Na drugom mjestu, nastavljaajući svoj opis Ilirskih naroda, smiješta rijeku Istar u Istru na Jadranu.

Σκύλαξ 21

Λιβυρνοὶ – μετὰ δὲ Ἴστρους Λιβυρνοὶ εἰσὶν ἔθνος..... Κατὰ ταύτην τὴν χώραν αἶδε νῆσοι εἰσὶν, ὧν ἔχω εἰπεῖν τὰ ὀνόματα (εἰσὶ δὲ καὶ ἄλλαι ἀνώνυμοι πολλαί) Ἴστρις νῆσος σταδίων τί, πλάτος δὲ ρκ' //Κασσιτερίδες//Μεντορίδες. Αὗται δὲ αἱ νῆσοι εἰσι μεγάλαι/ //Καταιβάτης// ποταμὸς. Παράπλους τῆς Λιβυρνίδος χώρας ἡμερῶν δύο.

Skilak, 21. *Liburni – Iza Istra dolazi narod Liburna... Uz tu zemlju nalaze se ovi otoci kojih ne znam reći imena (ima naime, i mnoštvo drugih, bezimernih otoka): otok Istrida, dug tri stotine i deset stadija, širok stotinu dvadeset, zatim //Kositreni// otoci, i Mentoride. /Ti su otoci veliki/. Slijedi rijeka //Krka// Plovidba uz liburnsku zemlju traje dva dana.*

Dolazimo do jednog od najvažnijeg središta antike na Jadranskoj obali, Pule. Uspoređujući antičke navode o postanku Pule, nailazimo na dvije različite teorije – jednoj su izvor helenistički pjesnici, Kalimah, Likofron i Apolonije Rodanin, koji Pulu smještaju negdje na Ilirskoj obali, blizu groba Kadma i Harmonije, u južnom Iliriku, u visini današnjega Ulcinja. Drugoj teoriji su izvor književnici rimskog razdoblja, Strabon i Plinije, koji Pulu nazivaju – Polae, a smještaju ju na drugi kraj, na Istarski poluotok. Vjerojatno su u antici doista postojala dva grada sličnih naziva, no ipak, ne smijemo zanemariti mogućnost da je Kalimah, temeljeći se na navodima svoga izvora Timeja sa Sicilije, povjesničara iz 4–3 st. pr.Kr., pogriješio u vezi s imenom i lokacijom Pule. Prema Timeju, etimologija riječi Πόλαι, dolazi od jedne kolšćanske riječi u značenju „grad bjegunaca“.

U svojoj zbirci elegija Αἰτίαι (Uzroci), Kalimah, pjesnik iz Kirene (cca 320 – 240 g. pr.Kr.) opisuje različite obrede i svetkovine posvećene bogovima, kao i nazive raznih gradova koji imaju mitološku povijest. U jednoj elegiji posvećenoj putu Argonauta prema Kolhidi, Kalimah nam govori kako su grad osnovali Jazon i

Medeja, u bijegu iz Kolhide. Stigavši na ovo mjesto, osnovali su grad i nazvavši ga Πόλη τῶν φυγάδων (grad bjegunaca). Fragmente ove elegije navodi Strabon, a pronađeni su na jednom papirusu iz Oksirinta (današnji El-Benesi, oko 300 km južno od Aleksandrije).

(*Στράβων, 1,2,39*)

Οἱ μὲν ἐπ' Ἴλλυρικοῖο πόρου σχάσαντες ἐρετμά
 λᾶα πάρα ξανθῆς Ἀρμονίης τάφιον
 ἄστυρον ἐκτίσαντο, τό κεν Φυγάδων τις ἐνίσποι
 Γραικός, ἀτάρ κείνων γλῶσσ' ὀνόμηνε Πόλας
 (*Strabon, 1, 2, 39*)

Na Ilirskoj rijeci smire vesla,

Uz grobni kamen plavokose Harmonije-Zmije³

Grad utemelje: Grk bi mu neki rekao – „Grad Bjegunaca“,

No njihov ga jezik imenova Pulom.

Sljedeći važan navod Pule je onaj u Apolonija Rođanina, u kojemu povezuje Jazonovo i Medejiño dugo putovanje na njihovu bijegu iz Kolhide, sve do ušća Dunava u Jadransko more.

Απολόνιος ο Ρόδιος, Αργοναυτικά, 4, 323-335

αὐτὰρ ἐπεὶ τ' Ἄγγουρον ὄρος καὶ ἄπωθεν ἐόντα
 Ἄγγούρου ὄρεος σκόπελον παρὰ Καυλιακοῖο,
 ᾧ πέρι δὴ σχίζων Ἴστρος ῥόον ἔνθα καὶ ἔνθα
 βάλλει ἄλός, πεδίον τε τὸ Λαύριον ἠμείψαντο,
 δὴ ῥα τότε Κρονίην Κόλχοι ἄλαδ' ἐκπρομολόντες,
 πάντη, μὴ σφε λάθοιεν, ὑπετμήξαντο κελεύθους.
 οἱ δ' ὄπιθεν ποταμοῖο κατήλυθον, ἐκ δ' ἐπέρησαν
 δοιὰς Ἀρτέμιδος Βρυγηίδας ἀγχόθι νήσους.
 τῶν ἦτοι ἐτέρη μὲν ἐν ἱερὸν ἔσκεν ἔδεθλον.
 ἐν δ' ἐτέρη, πληθὺν πεφυλαγμένοι Ἀψύρτοιο,
 βαῖνον· ἐπεὶ κείνας πολέων λίπον ἔνδοθι νήσους
 αὐτῶς, ἀζόμενοι κούρην Διός, αἰ δὲ δὴ ἄλλαι
 στεινόμεναι Κόλχοισι πόρους εἴρυντο θαλάσσης.

Apol. Rod. Argonautika, 4,323-335

A onda i uz goru Angur prođu i uz udaljenu

Od gore Angur Kauliačku stijenu –

Baš kod nje Dunav račva tok, te i ovdje i ondje

³ *Uz grobni kamen plavokose Harmonije*, umjesto izraza «τάφιον» (grobni humak), u nekim izvorima nalazimo riječ «ὄφιος» (zmija). Prvi izraz je se odnosi na nadgrobni humak Kadma i Harmonije, a drugi pak na njihovu mitsku preobrazbu u zmije. U svakom slučaju, jasno je da Kalimah mjesto Polai smješta u Iliriju.

*Uvire u more⁴ - pa onda uz polje Laurijsko:
 Tad najzad Kolšani uz Kronovo more⁵ izbiju i
 Svagdje, da im Argonauti ne promaknu, presijeku putove.
 Ovi pak iza njih rijekom siđu i prijeđu
 Do dvaju artemidi svetih, do Briških, ondje blizu otoka.⁶*

4,507 – 521 (Οἱ Κόλχοι παραμένουν στην Αδριατική)

(Ἦς ἔφατ'·) ἦνῃσαν δὲ νέοι ἔπος Αἰακίδαο. 507
 ῥίμφα δὲ νῆ' ἐπιβάντες ἐπερρώνοντ' ἐλάτησιν
 νωλεμές, ὄφρ' ἱερὴν Ἥλεκτρίδα νῆσον ἴκοντο,
 ἀλλᾶων ὑπάτην, ποταμοῦ σχεδὸν Ἡριδανοῖο.

οἱ μὲν ἐπ' αὐτῶν νήσων ἔβαν ἦσιν ἐπέσχον 514
 ἦρωες, ναῖουσι δ' ἐπώνυμοι Ἀψύρτοιο·

οἱ δ' ἄρ' ἐπ' Ἴλλυρικοῖο μελαμβαθέος ποταμοῖο,
 τύμβος ἴν' Ἀρμονίης Κάδμοιό τε, πύργον ἔδειμαν,
 ἀνδράσιν Ἐγγελέεσσιν ἐφέστιοι· οἱ δ' ἐν ὄρεσιν
 ἐνναίουσιν ἄπερ τε Κεραῦνια κικλήσκονται
 ἐκ τόθεν ἐξότε τούσγε Διὸς Κρονίδαο κεραυνοὶ
 νῆσον ἐς ἀντιπέραιαν ἀπέτραπον ὀρμηθῆναι.

4,507-521 (Kolšani ostaju na Jadranu)

Tako reče. Mladići pak povlade riječi Eakova sina.

Hitro se uspnu na brod, brzahu veslima

*Ne stajuć, sve dok na Eleektridu, na sveti otok ne stignu
 Od ostalih najgornji, rijeci na dohvat Eridanu.⁷*

Jedni junaci na one otoke stupe kod kojih su zastali;

Na njima žive zvani po Apsirtu.

A drugi na Ilirskoj, tamnoj i dubokoj, rijeci

Gdje grobni je humak Harmonijin i Kadmov tvrđu uzidaše⁸

Kao pribjegari u ljudi Enkhelejaca; a ovi su u brdima nastanjeni

Što se Keraunijska zovu

⁴ *Ovdje i ondje... u more:* u Jadransko i Crno more.

⁵ *Kronovo more:* Južni je rub Jadrana u najstarije doba bio i kraj Grcima tada poznatoga svijeta. Stoga su Kronovo i Rejno carstvo zamišljali na Jadranu, te ga tako nazivaju „Kronovo more“ i „Rejin zaljev“ (Jadransko ili Jonsko more). U kasnijem vremenu, kad su se grčka zemljopisna znanja proširila, vjerovali su da Kron i Reja vladaju mnogo dalje prema zapadu, na nekome svetom otoku uz Britaniju, ili čak na Sjevernome moru.

⁶ *Briških otoka:* Apolonije ovdje misli na otočje Cresa i Lošinja. Nakon Apsirtova ubojstva, ti će se otoci nazvati Apsirtovim, ili Apsirtidima. Apolonije ih naziva prema premenu Briga, koje on zamišlja na susjednom kopnu. Dakako, radi se o zabuni, jer mlađi pisci govore o Brigima u okolici Drača, a ne na sjevernom Jadranu, kako kasnije nalazimo kod Plinija.

⁷ *Na rijeku Eridan:* U Antičkoj književnosti su rijeku Eridan poistovjećivali s Ebrom u Španjolskoj, Rhonom u Francuskoj, Padom u sj. Italiji i Rajnom. Ipak, najčešće se poistovjećuje s Padom.

⁸ *Tvrđu uzidaše:* Premda Apolonije ne spominje ime naseobine koju su Kolšani utemeljili na Ilirskoj rijeci, očito se radi o onoj istoj koju Kalimah naziva Πόλαι (usp. bilj. uz Kalimaha)

*Odonda od kad ih Zeusa, Kronova sina, gromovi
Na otok nasuprotni⁹ odvrte poći.*

4, 575-580

...τὰ δ' ἠεροειδέα λεύσσειν
οὔρεα δοιάζοντο Κεραύνια· καὶ τότε βουλὰς
ἀμφ' αὐτοῖς Ζηνός †τε μέγαν χόλον ἐφράσαθ' Ἥρη,
μηδομένη δ' ἄνυσιν τοῖο πλόου, ὥρσεν ἀέλλας
ἀντικρύ· τοῖ δ' αὖτις ἀναρπάγδην φορέοντο
νήσου ἐπι κранаῆς Ἥλεκτριδος. ...

4.575-580.

Već im se u tamnoj modrini vidjeti

Činilo¹⁰ brda Keraunijska; i tada se zbog nauuma

Zeusovih s njima i zbog silna mu gnjeva zabrine Hera:

Snujuć dovršenje tog plova, nagna olujne vihore

Njima u lice; a ovi ih dograbe i opet ponesu na krševit otok, na Elektridu.

Sljedeći važan autor jest Likofron, pjesnik i filozof 3.st.pr.Kr. koji je u Aleksandrijskoj biblioteci bio zadužen za komediju. Ipak, sam je pisao i tragedije. Osim dramskih djela, jedno od najvažnijih Likofronovih djela je *Aleksandra*, ep u jampskom trimetru, koji je, kao i većina djela Aleksandrijskih autora, gotovo nerazumljiv bez bogatih komentara. *Aleksandra* je jedino Likofronovo djelo sačuvano u cijelosti. Za našu temu je značajno nekoliko dijelova epa, od kojih ćemo se zadržati na samo dva stiha u kojima pjesnik, vođen Kalimahovom teorijom o Pulii spominje grad kao kolšansku naseobinu, također ju nazivajući Πόλαι («Πόλη των φυγάδων» - *Grad bjegunaca*):

Λυκόφρων, Αλεξάνδρα 1020 – 1021

Κρᾶθις δὲ γείτων ἠδὲ Μυλάκων ὄροις 1020

χώρος συνοίκους δέξεται Κόλχων Πόλαις,

Likofron, Aleksandra 1020-1021

A susjed Krathis¹¹ i kraj u zemlji Milaka¹²

Za sužitelje primit će ih u Pulii, u Kolšana.

⁹ *Na otok nasuprotni*: U Apolonijevo se doba taj otok nazivao Κέρκυρα/Κόρκυρα, današnji Krf. Naš otok Korčula, nazivao se također Κόρκυρα, no uz pridjev Μέλαινα (Crna).

¹⁰ *Već im se... činilo*: ubivši Apsirta i umakavši kolšanskoj potjeri, Argonauti nastave plovidbu Jadranom, pored Visa, Hvara, Korčule i Mljeta prema Grčkoj. Već na domak Keraunijskog rta, Hera ih vrati na otok Elektridu pred padskim ušćem. Preko rijeke Pad su naime morali prijeći na zapadnu obalu Italije, do otoka čarobnice Kirke, kako bi se očistili od Apsirtova ubojstva i neokaljani nastavili put.

¹¹ *Krathis*: ovi su stihovi još u starini bili slabo razumljivi. Krathis je rijeka u Južnoj Italiji, dakle, susjedstvu zemlje Milaka koji su živjeli na suprotnoj strani Jadrana, na ilirskoj obali.

¹² *U zemlji Milaka*: pleme Milaci, koji su živjeli na granici između Ilirije i Epira, uz jugoistočnu jadransku obalu, spominju se samo na ovome mjestu. Postoje različite teorije o etimologiji njihovih imena. Neki čak korjen riječi poistovjećuju s riječi Ilir, jer oba korjena riječi, iako potpuno različiti, mogu imati isto značenje - "škiljav, razrok".

Sljedeći izvor važan za poznavanje ove teme jest Strabon koji u svome djelu *Geografija* citira Kalimaha, kao što smo već ranije spomenuli.

Στράβων, Γεωγραφικά

1.2.39. ...τοτὲ δὲ περὶ τῶν Κόλχων οἱ μὲν ἐπ' Ἰλλυριοῖο πόρου σχάσαντες ἔρετμὰ λᾶα πάρα ξανθῆς Ἀρμονίης τάφιον ἄστυρον ἐκτίσσαντο, τὸ κεν φυγάδων τις ἐνίσποι Γραικός, ἀτὰρ κείνων γλώσσ' ὀνόμηνε Πόλας. τινὲς δὲ καὶ τὸν Ἴστρον ἀναπλεῦσαι φασὶ μέχρι πολλοῦ τοὺς περὶ τὸν Ἰάσονα, οἱ δὲ καὶ μέχρι τοῦ Ἀδρίου· οἱ μὲν κατὰ ἄγνοιαν τῶν τόπων, οἱ δὲ καὶ ποταμὸν Ἴστρον ἐκ τοῦ μεγάλου Ἴστρον τὴν ἀρχὴν ἔχοντα ἐκβάλλειν εἰς τὸν Ἀδριαν φασί· τάδε οὐκ ἀπιθάνως οὐδ' ἀπίστως λέγοντες.

Strab. 1.2.39. *A onda (Kalimah)¹³ veli o Kolšanima: Oni na Ilirskoj rijeci smire vesla, uz grobni kamen plavokose Harmonije Grad utemelje: "Grad bjegunaca" rekao bi neki Grk, no njihov ga jezik imenovala Pulom. Po nekima je ipak Jazonova družina zaplovila i Dunavom uzvodno do znatne udaljenosti, po drugima čak do Jadrana. Oni prvi govore tako jer ne poznaju one krajeve, a ovi drugi tvrde da rijeka Istar izvire iz Velikoga Istra¹⁴ i da se izljuje u Jadran. Što pak inače govore nije ni neuvjerljivo ni tako nepouzdanano.*

Malo poslije, u istom djelu, nakon što je opisao razne dijelove Sredozemnoga mora, Strabon govori o Jonskom zaljevu i Jadranskim otocima. Jadranski je zaljev u starini isprva zvan Jonskim, tj. Rhejinim zaljevom, a vremenom se sve više ustalio naziv Jadranski zaljev ili Jadransko more.¹⁵

2.5.20

(Περιγραφή της Αδριατικής και των γύρω νησιών)

Ὁ δ' Ἴόνιος κόλπος μέρος ἐστὶ τοῦ νῦν Ἀδρίου λεγομένου· τούτου δὲ τὴν μὲν ἐν δεξιᾷ πλευρὰν ἢ Ἰλλυρίας ποιεῖ, τὴν δ' εὐώνυμον ἢ Ἰταλία μέχρι τοῦ μυχοῦ τοῦ κατὰ Ἀκυληίαν. ἔστι δὲ πρὸς ἄρκτον ἅμα καὶ πρὸς τὴν ἐσπέραν ἀνέχων στενὸς καὶ μακρὸς, μήκος μὲν ὅσον ἑξακισχιλίων σταδίων, πλάτος δὲ τὸ μέγιστον διακοσίων ἐπὶ τοῖς χιλίοις. νῆσοι δὲ εἰσὶν ἐνταῦθα συχναὶ μὲν αἱ πρὸ τῆς Ἰλλυρίδος, αἱ τε Ἀψυρτίδες καὶ Κυρικτικὴ καὶ Λιβυρνίδες, ἔτι δ' Ἴσση καὶ Τραγούριον καὶ ἡ Μέλαινα Κόρκυρα καὶ Φάρος, πρὸ τῆς Ἰταλίας δὲ αἱ Διομήδαιοι.

Strab. 2,5,20 *A Jonski je zaljev dio zaljeva koje se sada Jadranskim zove; ovomu je pak s desnoga boka Ilirija, a s lijevoga Italija, sve do njegova najgornjeg dijela kod Akvileje. Proteže se prema sjeveru i zapadu, te je uzak i dug: duljina mu iznosi oko šest tisuća stadija¹⁶, a širina, gdje je najveća, oko tisuću šest stotina stadija¹⁷.*

¹³ Vidi bilješku uz Kalimaha

¹⁴ *Iz Velikog Istra*: Strabon se ne slaže teorijama o dvama Dunavima – "Velikom Dunavu" – Istru, što se ulijeva u Crno more i drugom, njegovu jadranskom odvojk "Istra", nazivajući ih ih "neuvjerljivima" i "nepouzdanima"

¹⁵ v. bilj. uz Apolonija Rodanina i Pseudo Skimna, a također i Katičić, 1973:185-201.

¹⁶ *Šest tisuća stadija*: oko 1028 km.

¹⁷ *Tisuću šest stotina stadija*: oko 260 km.

Otoka ima ondje mnogo, pred ilirskom obalom; tu su Apsirtovi otoci, zatim, Krk i Liburnijski otoci, pa onda Vis, Trogir¹⁸, Crna Korčyra i Hvar. Pred Italskom je obalom Diomedovo otočje.¹⁹

Jantarski otoci, tj. razne teorije o njima, koje su istraživali i kasniji autori, nikada nisu utemeljene kao stvarni otoci. Strabon te teorije naziva *μυθεομένων ἢ κατεψευσμένων* (mitskim ili izmišljenim), a Plinije ih ocjenjuje kao „vanitas Graeca“ (Grčko izmišljanje).

Poznato je da je u zaljevu otoka Cresa postojalo utočište za brodovlje pri napadima snažnih vjetrova ili oluja. Onuda je prolazio tzv. „jantarski put“. U ilirskim grobovima na tome području pronađeni su mnogi predmeti svakodnevne upotrebe od jantara. Ipak, ti nalazi ne dokazuju stare teorije da su u Jadranu postojali izvori jantara, ili (kako su nekada vjerovali) da je na sjevernom Jadranu uspijevala neka vrsta bora s kojega je u pojedinim razdobljima godine tekla smola koja se pretvarala u jantar. Naprotiv, ovi nam nalazi jedino sigurno svjedoče o važnosti trgovine jantantom koji se iz Baltičkih zemalja preko Jadrana prevezio u Grčku.

Strab. 5.1.9. *Περὶ ὧν ἐροῦμεν ἐφ' ὅσον πρὸς ἱστορίαν χρήσιμον, τὰ δὲ πολλὰ τῶν μυθεομένων ἢ κατεψευσμένων ἄλλως ἔαν δεῖ, οἷον τὰ περὶ Φαέθοντα καὶ τὰς Ἡλιάδας τὰς ἀπαιγειρομένας περὶ τὸν Ἡριδανόν, τὸν μηδαμοῦ γῆς ὄντα, πλησίον δὲ τοῦ Πάδου λεγόμενον, καὶ τὰς Ἡλεκτρίδας νήσους τὰς πρὸ τοῦ Πάδου καὶ μελεαγρίδας ἐν αὐταῖς. οὐδὲ γὰρ τούτων οὐδὲν ἐστὶν ἐν τοῖς τόποις.*

Strab. 5.1.9. *O tome ću reći onoliko koliko je korisno za povijesno istraživanje. No inače valja zabaciti mnogo toga što je pusta priča ili izmišljotina, kao, kao na primjer, ono o Faetontu i Heliadama pretvorenima u topole na eridanskim obalama: Eridana nema nigdje na svijetu, a govori se o njemu kao da je blizu Pada; zatim ono o Jantarskim otocima, pred padskim ušćem te o pticama – biserkama: jer, ni od svega toga ničega nema u onome kraju.*

Στραβ. 5.1.9 Μετὰ δὲ τὸ Τίμαυον ἢ τῶν Ἰστροίων ἐστὶ παραλία μέχρι Πόλας, ἢ πρόσκειται τῇ Ἰταλίᾳ. μεταξὺ δὲ φρούριον Τεργέστε Ἀκυληίας διέχον ἑκατὸν καὶ ὀγδοήκοντα σταδίους. ἢ δὲ Πόλα ἴδρυται μὲν ἐν κόλπῳ λιμενοειδεῖ νησίδια ἔχοντι εὖορμα καὶ εὐκαρπα, κτίσμα δ' ἐστὶν ἀρχαῖον Κόλχων τῶν ἐπὶ τὴν Μήδειαν ἐκπεμφθέντων, διαμαρτόντων δὲ τῆς πράξεως καὶ καταγνόντων ἑαυτῶν φυγὴν «τὸ μὲν φυγάδων κεν ἐνίσποι Γραικός» ὡς Καλλιμαχος εἶρηκεν «ἀτὰρ κείνων γλώσσ' ὀνόμηγε Πόλας. τὰ μὲν δὴ πέραν τοῦ Πάδου χωρία οἱ τε Ἐνετοὶ νέμονται καὶ οἱ [Ἰστροιοὶ] μέχρι Πόλας».

Strab. 5.1.9. *Iza Timava prostire se istarsko primorje do Pule; ono leži uz Italiju. Između njih je utvrda Trst, od Akvileje udaljena stotinu i osamdeset stadija²⁰.*

¹⁸ Kasnije Strabon objašnjava da je Trogir naseobina Višana na kopnu. Ovdje ga naziva „otokom“, misleći zapravo na poluotok na kojemu leži grad Trogir.

¹⁹ **Diomedovo otočje:** današnji Tremiti. Prema Strabonu, ovo je još jedan trad Diomedova boravka na Jadranu. Opširnije v. Katičić 1955:333-386.

²⁰ **Stotinu i osamdeset stadija:** oko 32 km.

Pula se pak smjestila u zaljev nalik pristaništu: u njemu su otočići²¹ pogodni za pristajanje i plodonosni. Utemeljiše je davno Kolidani²²: bili su za Medejom izasalani, pa ne obavivši posla, osude sami sebe na izgnanstvo. „Grad bi izbjegličkim nazvao Grk“, kako reče Kalimah, „no njihov ga jezik imenova Pulom.“²³

Krajeve pak što su baš preko Pada nastavaju i Veneti i istri sve do Pule.

Ako našu plovidbu u ovom antičkom periplu nastavimo malo južnije, naše je odredište Ἰσσα, Vis. Zahvaljujući svom iznimnom geostrateškom položaju otoka s dobro zaštićenim uvalama, Isa je već u 4. stoljeću postala odredište grčkih kolonista. Prema nekim teorijama Issa je već bila naseljena već u praindoeuropsko doba. U zapisu Dionizija, Sirakuškog tiranina, o osnucima antičkih kolonija, navodi se da je Issa bila kolonija koju su osnovali kolonizatori iz Sirakuze. Grad s istim imenom kao i sam otok sagrađen na podnožju brežuljka okruživale su zidine širine 2, 5 metra, čiji su ostaci vidljivi i danas na sjevernoj strani zida. Iako se u odnosu na ostale grčke gradove Isa smatra malenim gradom (površine oko 10 ha), zbog njezina se utjecaja smatra možda najvažnijom antičkom grčkom kolonijom na tome području. Premda je prvotna arhitektura vidljiva samo u ostacima i unatoč činjenici da gradska jezgra nije dovoljno istražena, arheolozi smatraju da je gradski prostor građen prema helenističkom rasteru, sa stambenim zgradama u njezinom gornjem dijelu i javnim građevinama u donjem dijelu grada. Ipak, bogati arheološki nalazi, osobito oni iz grobnica pronađeni na nekropolama Mrtvilo i Vlaška njiva, nadgrobni spomenici, keramičke posude i vaze od kojih najljepši primjerci pripadaju tzv. Gnathia vazama s figuralnim i floralnim ukrasima, novčići, predmeti svakodnevne upotrebe svjedoče nam o svakodnevnom životu svojih stanovnika, osobito u helenističko doba. Među njima se ističu ženski kipići terakotne plastike pod imenom tanagra, mramorne i brončane figure i zavjetni kipići bogova. Najvažniji ipak nalaz izvanredne izrade je brončana glava nepoznate božice iz 4. st. pr.Kr., a smatra se da je ostatak brončanoga kipa visine 120 cm.

Trgovačka sposobnost i spretnost grčkih kolonista od Isse je učinila važan politički i ekonomski centar Jadrana, te je i sama bila u mogućnosti osnivati vlastite kolonije na susjednim otocima i kopnu. Tako je Isa ekonomski ojačana i proširena dobila postala važan izvoznik vina, keramike i luksuzne robe autohtonim Ilirima. Ipak, ne mogavši se obraniti od sve češćih i napada ilirskih gusara, naposljetku je bila prisiljena prihvatiti pomoć moćnog saveznika Rimljana, što je postalo sudbonosno za samu Isu, ali i ostale grčke kolonije Jadrana. Priklonivši se Pompejevoj strani, nakon Cezarove pobjede 46.g. pr.Kr. Isa je počela gubiti povlastice i sama postala rimski grad. Iako je i dalje imala slobodu trgovine, izgubila je političku i ekonomsku važnost, a njezinu ulogu na Jadranu preuzela je Salona koja uskoro postaje glavni grad rimske provincije Dalmacije.

²¹ **Otočići:** Strabon ovdje vjerojatno misli na današnje otočiće u Pulskoj luci, Uljanik, St. Katarinu i St. Andriju.

²² v. bilješke uz Kalimaha, Apolonija i Likofrona.

²³ v. bilješku uz Kalimaha

U nastavku naše „literarne“ plovidbe po Jadranu, put nas vodi južnije, do ostalih grčkih kolonija – Φάρος, Τραγούριον, Κέρκυρα Μέλαινα, i drugih, o kojima ćemo navode pronaći u sljedećim fragmentima antičkih autora.

Strabon nakon opisa Istarskog zaljeva, spominje i otočice u blizini, a u nastavku navodi i ostale gradove na Jadranskoj obali, važne grčke kolonije – Isu, Tragurij (kolonija Isejaca) i Faros (koju su osnovali kolonizatori s Parosa).

Unatoč nedostatku čvrstih dokaza o postojanju grčke nastambe na području današnjeg Splita, etimologija antičkog imena - Σπάλατος, Ασπάλαθος – navodi nas na zaključak da su ga i Grci poznavali. Kolonije su osnivane ne samo na otocima od kojih su najznačajnije Isa, Faros, Kerkira Melaina, već i na kopnu, kao što su Tragurij i Epetij. Osim pronalaska nekoliko nadgrobnih ploča u ovome području, nemoguće je sa sigurnošću dokazati postanak ovoga grada u vrijeme grčke kolonizacije.

Dorani s Ise nastavili su svoje širenje na otok Kerkiru, gdje su se već bili naselili Knidani. Zbog guste borove šume koja je prekrivala otok, nazvali su je Κέρκυρα Μέλαινα (Crna). Nije nam poznato antičko ime dorske naseobine na Kerkiri, no danas se ona naziva Lumbarda, odakle potječe i znamenita Lumbardska psefizma, važno svjedočanstvo o osnutku grada.

U nastavku svoga opisa Jadranske obale, Strabon poimence navodi sve gradove – grčke kolonije.

Στραβ. 7.5.5. Παρ' ὄλην δ' ἦν εἶπον παραλίαν νῆσοι μὲν αἱ Ἀψυρτίδες, περὶ ἃς ἡ Μήδεια λέγεται διαφθεῖραι τὸν ἀδελφὸν Ἀψυρτον διώκοντα αὐτήν. Ἐπειτα ἡ Κυρικτικὴ κατὰ τοὺς Ἰάποδας· εἶθ' αἱ Λιβυρνίδες περὶ τετταράκοντα τὸν ἀριθμὸν· εἶτ' ἄλλαι νῆσοι, γνωριμώταται δ' Ἰσσοῦ, Τραγούριον, Ἰσσεῶν κτίσμα, Φάρος, ἢ πρότερον Πάρος, Παρίων κτίσμα, ἐξ ἧς Δημήτριος ὁ Φάριος, καὶ ἡ τῶν Δαλματέων παραλία καὶ τὸ ἐπίγειον αὐτῶν Σάλων... Εἶθ' ὁ Νάρων ποταμὸς καὶ οἱ περὶ αὐτὸν Δαόριζοι καὶ Ἀρδιαῖοι καὶ Πληραῖοι, ὧν τοῖς μὲν πλησιάζει νῆσος ἡ μέλαινα Κόρκυρα καλουμένη καὶ πόλις, Κνιδίων κτίσμα, τοῖς δὲ Ἀρδιαίοις ἡ Φάρος, Πάρος λεγομένη πρότερον· Παρίων γὰρ ἔστι κτίσμα.

Strab. 7.5.5 Uza sav su rečeni obalni pojasi otoci: Apsirtovi, na kojima je kako se priča, Medeja umorila brata si Apsirta dok ju je progonio; zatim Krk uz japodsku obalu, pa Liburnijski otoci – njih četrdesetak na broju, te drugi otoci, od kojih su najpoznatiji Vis, Trogir, viška naseobina, Hvar, prvotni Par, parska naseobina, s kojega je Dmítar Hvaranin i obala Dalmata i njihova luka, Salona.

.....

Zatim su rijeka Naron i oko nje Daorsi, Ardijejci i Plerejci, od kojih je prvima blizu otok Korkira, nazvana kao i grad, naseobina Knidana, a Ardijejcima pak Hvar, prvotno zvani Par, naseobina Parana.

Naposlijetku, radi kronološkoga slijeda izvora, u našem ćemo se periplu po Jadranskoj obali vratiti na Apsirtove otoke i mit o Argonautima, njihovom bijegu iz Kolhide i kasnijoj sudbini Kolhidana, progonitelja Jazona i Medeje. Osim Strabona, za njih nam vrlo važan izvor i Apolodorova biblioteka.

Απολλοδώρου Βιβλιοθήκη, 1.9.24. τοῖς δὲ Ἀργοναύταις τὸν Ἠριδανὸν ποταμὸν ἤδη παραπλέουσι Ζεὺς μηνίσας ὑπὲρ τοῦ φονευθέντος Ἀψύρτου χεῖμῶνα λάβρον ἐπιπέμψας ἐμβάλλει πλάνην. καὶ αὐτῶν τὰς Ἀψυρτίδας νήσους παραπλεόντων ἢ ναῦς φθέγγεται μὴ λήξειν τὴν ὄργην τοῦ Διός, ἐὰν μὴ πορευθέντες εἰς τὴν Ἀὑσονίαν τὸν Ἀψύρτου φόνον καθαρθῶσιν ὑπὸ Κίρκης.

Apolodorova biblioteka. 1,9,24

Na Argonaute kad su već plovili mimo ušća rijeke Pada, rasrdi se Zeus zbog Apsirtova umorstva, te poslavši na njih žestoku oluju, osudi ih na lutanje.

A kad su plovili mimo Apsirtovih otoka, oglasi se lađa: Zeusova se srdžba neće ugasiti sve dok ne otputuju u Auzoniju i dok ih Kirka ne očisti od grijeha zbog Apsirtova ubojstva.²⁴

Απολλ. Βιβλιοθήκη, 1,9,25. ...τῶν δὲ Κόλχων τὴν ναῦν εὐρεῖν μὴ δυναμένων οἱ μὲν τοῖς Κεραυνίοις ὄρεσι παρώκησαν, οἱ δὲ εἰς τὴν Ἰλλυρίδα κομισθέντες ἔκτισαν Ἀψυρτίδας νήσους.

Apolodorova biblioteka. 1,9,25

Budući da nisu mogli pronaći lađu, jedni se od Kolšana nasele kod Keraunijskih brda, a drugi odu u Iliriju i nastane se na Apsirtovim otocima.

Naposlijetku, neku vrstu epiloga svim ovim teorijama o Apsirtovim otocima i rijeci Istar, nalazimo u **Diodora Sicilskog**, koji ih ne odbacuje, već dapače prihvaća tezu o postojanju dviju rijeka jednaka imena.

Διόδωρος, [4,56]. 7. οὐ παραλειπτέον δ' ἡμῖν ἀνεξέλεγκτον τὴν ἱστορίαν τῶν ἀποφνημαμένων τοὺς Ἀργοναύτας ἀνὰ τὸν Ἰστρον πλεύσαντας μέχρι τῶν πηγῶν κατενεχθῆναι διὰ τῆς ἀντιπροσώπου ῥύσεως πρὸς τὸν Ἀδριατικὸν κόλπον. **8.** τούτους γὰρ ὁ χρόνος ἤλεγξεν ὑπολαβόντας τὸν ἐν τῷ Πόντῳ πλείοσι στόμασιν ἐξερευγόμενον Ἰστρον καὶ τὸν εἰς τὸν Ἀδριαν ἐκβάλλοντα τὴν ῥύσιν ἔχειν ἀπὸ τῶν αὐτῶν τόπων. Ῥωμαίων γὰρ καταπολεμησάντων τὸ τῶν Ἰστρον ἔθνος, εὐρέθη τὰς πηγὰς ἔχων ὁ ποταμὸς ἀπὸ τετταράκοντα σταδίων τῆς θαλάττης. ἀλλὰ γὰρ τοῖς συγγραφεῦσιν αἰτίαν τῆς πλάνης φασὶ γενέσθαι τὴν ὁμωνυμίαν τῶν ποταμῶν.

Diodor [4,56]. 7. Ne smijemo ostaviti nepobijenu pripovijest onih koji su izjavili da je Argonaute, kad su uzvodno Dunavom doplovili do njegovih izvorišta, suprotna riječna struja spustila u Jadranski zaljev. **8.** Takvima je, naime, samo vrijeme pobilo pretpostavku da Istar koji se na više ušća ulijeva u Crno more i Istar koji utječe u Jadran teku s istih mjesta.²⁵ Jer, kad su Rimljani zavojsili na narod Histra, iznašlo se da ta rijeka izvire na četrdeset stadija od more. Pisce je međutim, kako kažu, zavelo u bludnju to što se obje rijeke jednako zovu.

Nakon zauzeća Korinta 146 g. pr. Kr., Rim definitivno pod svoju vlast stavlja cijeli Istočni Jadran, pa i sve grčke kolonije. Navedene su kolonije nastavile svoj život.

²⁴ v. raniju bilješku.

²⁵ **S istih mjesta:** Diodor ovdje ne odbacuje tvrdnje o dvama Dunavima – jadranskom i crnomorskom – već samo pobija da je izvor tih tvrdnji zajednički.

Novi su osvajači dakako osnivali i širili svoje vlastite gradove, te je danas prisutnost Rimljana na tlu Jadrana mnogo vidljivija od grčke.

Od brojnih književnih izvora koji nam pokazuju prisutnost Grka na Jadranu, ili samo poznavanje toga područja, mi smo naveli samo najvažnije. Oni nam svjedoče o neizbrisivim tragovima grčkog kozmopolitizma i o uključenju istočnog Jadrana u prostor grčkoga svijeta.

Antički izvori o Jadranu

- Homer, *Odiseja*, E, 65-69
 Apolonije Rođanin, *Argonautika*, 4.323-335, 4, 468-470, 4, 480-481, 4, 503-506, 4, 507-521, 4, 575-580
 Apolodorova biblioteka 1.9.24, 1.9.25.4²⁶
 Apijan, *Rimska povijest*, *Ilirska povijest*²⁷
 Aristotel, *O neobičnim vijestima* 2,13 (4), 81(82), 105 (112)
 Artemidor iz Efeza, *Geografski zapisi*, 4, 9-11²⁸
 Dion Kasije, *Rimska povijest*, 8.20, 41.40, 54.20²⁹
 Hekatej iz Mileta, *Zemljopisna karta svijeta*³⁰
 Kalimah, *Uzroci* (izvor iz Strabona) 1.2.39
 Likofron, *Aleksandrija*, 1016-1026
 Pauzanija, *Vodič po Heladi*, 10.32.19³¹
 Polibije, *Povijest*, 25,41-2
 Ptolemej Klaudije, *Geografska uputa* 2.14-16, 3.1.23,24
 Pseudo Skilak, *Plovidba od Heraklovih stupova i natrag do njih*, 20, 21
 Pseudo Skimno, *Vodič* (cca 110-100 pr.Kr.) 188-195, 369-401, 773-776
 Strabon, *Geografija*, 1,2,39; 1.3.15, 2.5.20, 5.1.1, 5.1.8., 5.1.9, 7.5.3-4, 7.5.5, 7.5.9

Literatura

- Απολλώνιος Ρόδιος, Αργοναυτικά, «Αρχαία Ελληνική Γραμματεία Οι Έλληνες», Κάκτος, Ατена, 1999.
 Αριστοτέλης, Άπαντα, τόμος 35, «Αρχαία Ελληνική Γραμματεία Οι Έλληνες», Κάκτος, Ατена, 1999
 The Geography of Strabo, The Loeb Classical Library, London-Cambridge Mass.1969
 Strabonis Geographica, Teubner (A. Meinecke), Leipzig 1907.
 www.library.yale.edu/etc/musaios.htm
 Katičić, Radoslav, *Illyricum Mythologicum*, Antibarbarus, Zagreb, 1995
 Križman, Mate, *Antička svjedočanstva o Istri*, ZN „Žakan Juri“, Pula 1997.
 Leksikon Antičkih autora, Latina et Graeca, Matica Hrvatska, Zagreb, 1996.
 Sanader Mirjana, *Antički gradovi u Hrvatskoj*, Školska knjiga, Zagreb, 2001.

²⁶ 1. st. pr.Kr.

²⁷ Povjesničar iz Aleksandrije, 2.st.

²⁸ Artemidor I, 2-1 st. pr. Kr.

²⁹ 2-3 st. povjesničar iz Nikeje u Bitiniji

³⁰ 560-480 pr. Kr.

³¹ 2. st.

Ema Bakran

JUVENALOVA ČETVRTA SATIRA

Bilješka o prijevodu

Juvenalova četvrta satira nije ranije prevedena na hrvatski jezik. Izabrala sam ovaj tekst jer mi se učinilo da je veoma interesantno uhvatiti se u koštac s književnim djelom koje je nastalo prije gotovo 2000 godina, a kao da je ispisano samom žuči dosjetljivog Juvenala.

Stvoriti književni prijevod ove, prema svojoj temi, specifične satire predstavljalo je izazov, ali i veselje. Rezultat rada na prijevodu je i (uglavnom) realni komentar koji bi trebao raščistiti nedoumice u kojima bi se čitatelj mogao zateći i približiti mu drevnu, ali ne i zastarjelu satiru.

Četvrta je satira nakon proznog prijevoda doživjela i tradicionalni prijevod u metru originala kojeg ovdje objavljujemo.

Latinski tekst koji je pri izradi prijevoda poslužio kao predložak preuzet je s internetske stranice *Perseus Digital Library*. Radi se o izdanju teksta koje je priredio G. G. Ramsay 1918. godine, a ono se (u slučaju četvrte satire) u najvećoj mjeri oslanja na rukopis iz IX. stoljeća, točnije, na *codex Vindobonensis*. Ovo izdanje izabrala sam jer su mi njegova rješenja problematičnih mjesta, premda su ona bila zaista malobrojna, bolje odgovarala u usporedbi s ostalim latinskim predlošcima na koje sam nailazila.

U Juvenalovu tekstu osobito su važne promjene registra i upotreba krajnje prizemnih izraza koju namjerno suprotstavlja uzvišenim epskim formulacijama. On riječi koristi kao oružje te se pomoću njih oscilacije u njegovu raspoloženju mogu uočiti iz stiha u stih. Kad koristi epski stil, uvrštava u svoje stihove neočekivane riječi – u grandioznom početku drugog dijela satire Domicijan ipak „kasapi“ i „ćelav“ je:

*Cum iam semianimum laceraret Flavius orbem
ultimus et calvo serviret Roma Neroni... (37-38)*

„ Kad je sumrtvi svijet kasapio Flavije zadnji,
ćelavom Neronu sav se Rim pokoravao tada“

Juvenalove specifične izraze, maštovite uvrede i slike pokušavala sam prenijeti na, za hrvatski jezik, što prirodni način, ne inzistirajući svaki put na doslovnom prijevodu: